

Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Quarterly of Social Studies Research in Iran
Vol. 10, No. 4:1205-1235, Winter 2022
Doi: 10.22059/JISR.2021.298430.1035

**Facilitators and consequences of youths' Networked Life,
Presenting a grounded theory***

Fatemeh Salmanroghani¹
SeyedAlireza Afshani²
Hossein Eslami³
Ali Ruhani⁴
Shahnaz Nayebzadeh⁵

Received: March 5, 2021   Accepted: July 14, 2021

Abstract

Introduction: This study aimed to analyze the causes and consequences of the networked life of the youth of Yazd by investigating their activities in virtual social networks, as an attempt to explore the paths through which these networks direct the users' performance. It also tried to interpret the causes and consequences of the expansion of networked life as well as the strategies adopted by the youth to cope with it. To ensure theoretical sensitivity, the theories of Giddens, Manuel Castells as well as the Network Theory were examined.

---

* Research paper, Extracted from doctoral dissertation titled "Exploring of Youth Understanding of Virtual Social Networks in the Context of Gender Differences, with an Emphasis on Social Variables", Yazd Islamic Azad University, Faculty of Humanities.

1 PHD student in Media Management, Yazd Islamic Azad University, Yazd, Iran, f.salman57@yahoo.com

2 - Professor of Sociology, Yazd University, Yazd, Iran (Corresponding Author), afshanalireza@yazd.ac.ir

3 - Assistant Professor of management, Yazd Islamic Azad University, Yazd, Iran, h.eslami@iau.ac.ir

4 - Associated Professor of Sociology, Yazd University, Yazd, Iran, aliruhani@yazd.ac.ir

5 - Professor of Business Management, Yazd Islamic Azad University, Yazd, Iran, snayebzadeh@iauyazd.ac.ir

Method: The qualitative methodology with the Grounded Theory approach as well as the theoretical and purposive sampling method were utilized. Twenty youths of Yazd were selected for in-depth interviews. The interviews continued until theoretical saturation was achieved. After each interview, the recorded conversation was transcribed and analyzed. In the data analysis process, line-by-line analysis was used for open coding, and as the concepts developed and became abstract, axial and selective coding steps were simultaneously applied on the text. Ethical considerations such as lack of violation, informed consent, privacy, anonymity and confidentiality were complied with. A total of about 50 hours of interviews were conducted, the duration of which ranged from 95 to 160 minutes. Pseudonyms were used to meet the anonymity criterion, and the participants' private information was protected in order to meet the confidentiality criterion. The validity of the research findings was confirmed via long contact with the research environment and continuous observation in the research field, peer exchange, adequacy of references, rich description, and approval of the participants. The research reliability was confirmed by complying with the principles and rules of a favorable interview and recording and implementing the entire events. Ethical considerations were also observed and the reflection process was performed before, during and after the interviews.

Findings: The results revealed that the networked life of the youths under study was mainly an outcome of factors such as communication and entertainment, network activities, occupational/educational dependence on cyberspace, (mainly psychological) dependence on cyberspace and under the influence of a set of underlying and intervening factors. Youths adopt different strategies against their networked life. Account blocking, removing the hassle of filtering, and displaying true identities are among the strategies activated among young users. Besides, the networked life has been associated with consequences such as the collapse of family power relations, the breakdown of family relationships, and the fluidity of values, behaviors, and attitudes. This process was presented based on a grounded theory in which the interaction of the constructors of networked life and reflexive currents were shown.

Conclusion: In line with Giddens' theory, the new networked life has given rise to new relationships in the lives of individuals and families in such a way that the crushing wheel of modernity has made citizens reflect on many values and attitudes and turn to a radical, repetitive and pervasive reflection.

Keywords: Networked life, Cyberspace, Grounded Theory, Youths, Yazd.

Bibliography

- Abbas, J., Aman, J., Nurunnabi, M., & Bano, S. (2019), The Impact of Social Media on Learning Behavior for Sustainable Education: Evidence of Students from Selected Universities in Pakistan. *Sustainability*, No. 6: 1683.

- Afshani, A., Parsamehr, M., & Karimian, K. (2018), Investigate Psychological and Social Factors Affecting Trends of High School Adolescent's Girl in Shahrekord toward Social Network, **Social Sciences**, No. 25: 210-227. (*In Persian*)
- Akbaritabar, A., & Hezarjaribi, J. (2013), A Study on the Effects of Virtual Social Networks on Youth Lifestyle and Leisure, **Proceedings of the National Congress on Youth Leisure and Lifestyle**, Shiraz: 240-266. (*In Persian*)
- Akhavan-Malaayeri, F., Noghaani, M., & Mazlum-Khorasani, M. (1993), Virtual Social Networks and Happiness, **Media and Culture**, No. 2: 1-24. (*In Persian*)
- Akram, W., & Kumar, R. (2017), A Study on Positive and Negative Effects of Social Media on Society. **International Journal of Computer Sciences and Engineering**, No. 1: 351-354.
- Akram, Z., Mahmud, M., & Mahmood, A. (2015), Impact of Social Networking Sites (SNSs) on Youth. **Applied Science Reports**, No. 1: 6-10.
- Ali, A., Iqbal, A., & Iqbal, K. (2016), Effects of Social Media on Youth: A Case Study in University of Sargodha. **International Journal of Advanced Research**, No. 1: 369-372.
- Ataiee, P. (2015), Sociological Analysis of the Impact of Cyberspace on Individuals' Relationships in Families (Comparison of Urban and Rural Areas of Isfahan). **Second International Conference on Behavioral Sciences and Social Studies**, 1-19. (*In Persian*)
- Athari, A., & Yaghmuri, M. (2016), The Impact of Messaging Services on the Social Interaction Patterns of the Teenage Girl Students of the Non-profit Schools of Region 1 of the Education Administration of Tehran. **Biannual Journal of Islam & Social Sciences**, No. 15: 169-190. (*In Persian*)
- Bastani, S., & Salehi-Hikoei, M. (2007), Social Capital Network and Gender: A Study of the Structural, Functional Interaction Features of the Social Network of Men and Women in Tehran. **Journal of Social Science Letter**, No. 30: 63-95. (*In Persian*)
- Castells, M. (2001), **The Age of Communication, The Power of Identity**. Translated by H., Chavoshian. Tehran: Tarhe No. (*In Persian*)
- Chukwuere, J., Chukwuere, P. (2017), The Impact of Social Media on Social Lifestyle: A Case Study of University Female Students. **Gender and Behaviour**, No. 4: 9966-9981.
- Davoudi, R., Soltanifar, M., & Farhangi, A. A. (2017), "Designing a Model for the Role of Social Networks in the Creation of Youth Social Changes", **Quarterly Journal of Information and Communication Technology in Educational Sciences**, No. 7: 28-110. (*In Persian*)
- Dehghani, F., & Zareei Mahmoodabadi, H. (2018), The Effect of Using Virtual Social Networks on Depression, Anxiety, and Stress among Young Adults. **Social Behavior Research & Health**, No. 1: 174-180.
- Forghani, M., & Mohajeri, R. (2018). The Relationship between the Use of Figurative Communication Networks and the Changes in the Life Style of Youth. **New Media Studies**, No. 4: 259-292. (*In Persian*)
- Giddens, A. (2001), **Consequences of Modernity**. Translated by M. Thalasi. Tehran: Markaz.

- Giddens, A. (2011), **Sociology**. Translated by H. Chavoshian. Tehran: Ney Publications. (*In Persian*)
- Gündüz, U. (2017), The Effect of Social Media on Identity Construction. **Mediterranean Journal of Social Sciences**, No. 8.5: 85-92.
- Kumari, A., & Verma, J. (2015), Impact of Social Networking Sites on Social Interaction-A Study of College Students. **Journal of Humanities and Social Sciences**, No. 2: 55-62.
- Mehdizadeh, S. M., & Atabak, M. (2016), Cultural Logic of Youth: Use of Social Networks and Formation of Youth Culture (Case of Study: Tehran Youth Facebook Users). **Culture-Communication**, No. 34: 103-138. (*In Persian*)
- Mohammadi, J., Khalegh Panah, K., & Gholami, E. (2017), Consuming Social Networks: A Study on BeeTalk Network. **Journal of Iranian Cultural Research**, No. 36: 59-88. (*In Persian*)
- Mortazavi-Oskouei, S. B., Akbari, M. S., & Bourghani-Farahani, S. (2014), Study of Virtual Social Networks' Efficacy on Social Capital (Case Study: Islamic Azad University, Science & Research Branch). **Journal of Cultural Management**, No. 3: 65-78. (*In Persian*)
- Newman, W. L. (2011). **Social Research Methods**. Translated by: A. Faghihi and A. Aghaz). Tehran: Termeh Publications. (*In Persian*)
- Razavi-Dinani, E., & Azari, T. (2012), Network Theory and Its Application in the Family. **Media Studies**, No. 7: 149-161. (*In Persian*)
- Ritzer, G. (2015), Contemporary Sociological Theory. Translated by: M., Thalasi. Tehran: Elmi Publications. (*In Persian*)
- Siddiqui, S., & Singh, T. (2016), Social Media Its Impact with Positive and Negative Aspects. **International Journal of Computer Applications Technology and Research**, No. 5.2: 71-75.
- Sultana, S. (2017), Social Networking Sites (SNS) and Family Relationship: A Study on Youths of Dhaka City. **IOSR Journal of Humanities and Social Science**, No. 4: 46-52.
- Tavassoli, G., & Amani-Klarjani, A. (2012), Analysis and Study of the Dimensions of Social Capital in Virtual Social Networks with Emphasis on Network Theory. **Media Studies**, No. 18: 90-99. (*In Persian*)
- ÜNAL, S. (2018), The Effect of Social Media Use to the Time Spent with Family Members. **International Journal of Eurasia Social Sciences**, No. 9: 550-578.

تسهیل‌کننده‌ها و پیامدهای زندگی شبکه‌ای جوانان: ارائه یک نظریه

زمینه‌ای*

فاطمه سلمان روغنی^۱

سیدعلیرضا افشانی^۲

حسین اسلامی^۳

علی روحانی^۴

شهناز نایب‌زاده^۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۳

تاریخ دریافت: ۹۹/۱۲/۱۵

Doi: 10.22059/JISR.2021.298430.1035

چکیده

پژوهش حاضر به مطالعه زمینه‌ها و پیامدهای شکل‌گیری زندگی شبکه‌ای در بین جوانان شهر یزد می‌پردازد. با استفاده از رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای و با نمونه‌گیری نظری و هدفمند، ۲۰ نفر از جوانان شهر یزد انتخاب شدند و با آن‌ها مصاحبه‌های عمیقی صورت گرفت. فرایند نمونه‌گیری نظری تا مرحله اشباع داده‌ها ادامه یافت. داده‌های گردآوری شده با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی، تحلیل و در قالب خط داستان (شامل ۱۷ مقوله اصلی و یک مقوله هسته)، مدل پارادایمی و طرحواره نظری ارائه شدند. نتایج نشان داد زندگی شبکه‌ای جوانان مشارکت‌کننده، به‌طور عمده به دنبال عواملی نظیر ارتباطات و سرگرمی محوری، فعالیت‌های شبکه‌ای، وابستگی شغلی/درسی به فضای مجازی، وابستگی (عمدتاً روانی) به فضای مجازی و هم‌زمان با تأثیرپذیری از مجموعه‌ای از عوامل زمینه‌ای و

---

*مقاله علمی - ژوهشی، مستخرج از رساله دکتری با عنوان «کاوشی بر فهم جوانان از شبکه‌های اجتماعی مجازی در بستر تفاوت‌های جنسیتی با تأکید بر متغیرهای اجتماعی»، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، دانشکده علوم انسانی.

۱ دانشجوی دکتری مدیریت رسانه، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی یزد، یزد، ایران، f.salman57@yahoo.com

۲ استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول)
afshanalireza@yazd.ac.ir

۳ استادیار گروه مدیریت رسانه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، یزد، ایران، h.eslami@iau.ac.ir

۴ دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران، aliruhani@yazd.ac.ir

۵ استاد گروه مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، یزد، ایران، snayebzadeh@iauyazd.ac.ir

مداخله‌گر بر ساخته می‌شود. جوانان در برابر زندگی شبکه‌ای بر ساخته خود، راهبردهای متفاوتی برمی‌گزینند. راهبردهای انسداد حساب، فرار از دشواری‌های فیلترینگ و نمایش هویت واقعی از جمله این راهبردها است که در بین کاربران جوان فعال شده و در کنار آن، زندگی شبکه‌ای پیامدهایی مانند فروریختگی مناسبات قدرت خانواده، گسست روابط و تعلقات خانوادگی و سیالیت ارزش‌ها، رفتارها و نگرش‌ها را به همراه داشته است. این فرایند در قالب نظریه‌ای بستر مند ارائه شد که در آن برهم‌کنش بر ساخت‌دهندگان زندگی شبکه‌ای و جریان‌های بازاندیشانه نشان داده شده است.

واژه‌های کلیدی: جوانان، زندگی شبکه‌ای، فضای مجازی، نظریه زمینه‌ای، یزد.

مقدمه و بیان مسئله

پیامد ظهور فناوری‌های نوین ارتباطی، شکل‌گیری نوع جدیدی از تعاملات انسانی است که امکان ارتباطات انسانی را به فراتر از زمان و مکان گسترش می‌دهد و به تبع آن سبب به وجود آمدن شبکه‌های اجتماعی مجازی^۱ می‌شود (اخوان ملایری و همکاران، ۱۳۹۳: ۶). شبکه‌هایی که به دلیل داشتن قابلیت‌ها و خصوصیات فراوانی نظیر جهانی بودن، قابلیت دسترسی دائم، فرامکانی، سیال بودن، تشدید شدن واقعیت، چند رسانه‌ای بودن و... (افشانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۱۰)، به طور چشم‌گیری در بین اقشار مختلف جوامع به خصوص جوانان رواج یافته‌اند. در واقع امروزه آن‌ها به فرامکان‌هایی تبدیل شده‌اند که ما تجربیات زندگی خود را در آن به اشتراک می‌گذاریم (گانداز، ۲۰۱۷: ۸۵).

این فضای تازه بر ساخته شده، فرصت‌های مختلفی از جمله جست‌وجو، خواندن و به اشتراک‌گذاری اخبار، آپلود عکس و فیلم، نوشتن یادداشت‌ها و عضویت در گروه‌های مختلف، تحرکات سیاسی (مرتضوی اسکویی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۰) و اجتماعی، برقراری ارتباط و... را برای کاربران فراهم کرده است. در واقع افزایش محبوبیت خدمات شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر وب از ویژگی‌های قابل توجه جامعه مدرن انسان به ویژه در میان جوانان است (کوماری و ورما، ۲۰۱۵: ۵۶)؛ به گونه‌ای که چنین فناوری به تدریج تبدیل به بخشی از زندگی روزمره جوانان در جامعه مدرن شده است (عباس و همکاران، ۲۰۱۹: ۱).

افراد جوان به دلیل خلاقیت و کنجکاوی خود، به برقراری ارتباط با دیگران و همچنین تجربه یک زندگی متفاوت تمایل دارند. شبکه‌های اجتماعی مجازی با جمع کردن کاربران مختلف با هویت‌ها و جنسیت گوناگون در کنار یکدیگر، امکان تجربه این زندگی جدید را برای

1 Virtual social network

آنان فراهم کرده است. زندگی جدیدی که به صورت آنلاین شکل می‌گیرد. این زندگی آنلاین در شبکه‌های اجتماعی امکان تبادل نظر، بیان عقاید، اشتراک تفکرات و همچنین تلاش برای رفع نیازهای مختلف اجتماعی را برای جوانان فراهم می‌کند (دهقانی و محمودآبادی، ۲۰۱۸: ۱۷۵). به همین دلیل امروزه آنچه بیش از همه، شبکه‌های اجتماعی مجازی را به عنوان خاستگاه مسائل گوناگون جلوه می‌دهد، گرایش افراد جوان به آن و وارد شدن به یک زندگی جدید با عنوان زندگی شبکه‌ای^۱ است؛ بنابراین استفاده کردن جوانان از رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های مجازی، راهی برای زندگی و فعالیت‌های شخصی (چوکوئر و همکاران، ۲۰۱۷: ۹۲۸) و غیرشخصی آنان است. در سطح خرد، شبکه‌های مجازی اجازه برقراری ارتباط، به دست آوردن دانش، توسعه منافع و سرگرمی را به افراد داده‌اند. در سطح حرفه‌ای نیز کاربران می‌توانند با استفاده از رسانه‌های اجتماعی به گسترش دانش خود در یک زمینه خاص، ایجاد شبکه‌های روابط حرفه‌ای در کسب‌وکار، تبلیغ و بالابردن نام تجاری خود و تلاش برای افزایش مشتری در راستای کسب‌وکار خود مبادرت ورزند (اکرم و کومار، ۲۰۱۷: ۳۵۱). در واقع شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی به اشتراک ایده‌ها، فراتر از مرزهای جغرافیایی کمک می‌کند. به همین دلیل جوانان می‌توانند به رسانه‌های اجتماعی به عنوان ابزاری برای دستیابی به اهداف حرفه‌ای یا شغلی خود نگاه کنند (صدیقی، ۲۰۱۶: ۷۳-۷۴).

مجموعه این عوامل موجب وابستگی شغلی و حرفه‌ای افراد به شبکه‌های مجازی شده است. وابستگی که به دنبال خود، بازتولید فعالیت و زندگی شبکه‌ای گسترده جوانان را در فضای مجازی به همراه داشته است. این زندگی جدید که عمده ویژگی اساسی آن با ارتباطات آسان و استقلال نسبی جوانان در برخورداری از قابلیت‌های مختلف شبکه‌های اجتماعی مشخص می‌شود، همواره سبب واکاوی شرایط و زمینه‌های شکل‌گیری آن و همچنین ابعاد پیامدهای این پدیده نوظهور می‌شود. تولید مطالب به وسیله کاربران در رسانه‌های اجتماعی، اشتراک نظرات، پست‌ها، عکس‌های دیجیتال، به اشتراک‌گذاری ویدیو، تعاملات آنلاین و دیگر موارد، نشان‌دهنده نیروی حیاتی موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی و سایت‌های اینترنتی است که جوانان را به سمت خود می‌کشد. با این حال رشد زندگی شبکه‌ای جوانان و شکل‌گیری ارتباطات جدید در بطن شبکه‌های اجتماعی نه فقط در خود شبکه‌ها برای آن‌ها مسائل مختلفی را ایجاد کرده است، بلکه زندگی واقعی و روابط حقیقی آنان را نیز تحت الشعاع قرار داده است. این درحالی است

که در کشور ایران علی‌رغم وجود محدودیت در دسترسی به برخی از شبکه‌های اجتماعی (از جمله توئیتر، فیس‌بوک، تلگرام) و وب‌گاه‌های مختلف اینترنتی، نه فقط فعالیت‌های شبکه‌ای جوانان برای دستیابی به زندگی شبکه‌ای محدود نشده است، بلکه کاربران جوان با استفاده از سازوکارهای متفاوتی تداوم زندگی شبکه‌ای خود در رسانه‌های محدودشده را در کنار رسانه‌های محدودنشده امکان‌پذیر کرده‌اند. گسترش زندگی شبکه‌ای جوانان نه فقط امکان تغییر رویه‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای آنان را فراهم می‌کند، بلکه به نوبه خود امکان تغییر ارزش‌ها و روی آوردن به یک سبک زندگی جدید و روابط جدیدتر را برای آنان امکان‌پذیر می‌کند. به نظر می‌رسد تولد زندگی شبکه‌ای و ایجاد تغییرات ذکرشده در بین جوانان شهر یزد نیز دور از تصور نباشد؛ چرا که این جوانان به دلیل تجربه یک زندگی متفاوت و آشنایی با فضاهای اجتماعی گوناگون، به بازانندیشی در روابط، رفتارها و ارزش‌ها در زندگی خود مبادرت می‌ورزند. به همین دلیل در این تحقیق تلاش شده است با تأکید بر فعالیت جوانان شهر یزد در شبکه‌های اجتماعی مجازی، زمینه‌ها و پیامدهای شکل‌گیری زندگی شبکه‌ای آنان واکاوی شود تا مسیری که از طریق آن، شبکه‌های اجتماعی مجازی به عملکرد کاربران جهت می‌دهند، شناسایی شود. در کنار آن، این تحقیق تلاش می‌کند علل و زمینه‌های گسترش زندگی شبکه‌ای، راهبردهای مقابله‌ای جوانان در مقابل آن و پیامدهای آن را تفسیر و بر ساخت کند. به‌طور کلی در این پژوهش، فرایندهای اجتماعی مختلف شکل‌گیری زندگی شبکه‌ای جوانان شهر یزد به روش کیفی کاوش و با استفاده از یک رویکرد تفسیری و با تأکید بر چارچوب مفهومی جامعه‌شناسانه، این موضوع مطالعه می‌شود. بدین منظور، برای رسیدن به حساسیت نظری در پژوهش، نظریات گیدنز، مانوئل کاستلز و نظریه شبکه را بررسی می‌کنیم.

آنتونی گیدنز

آنتونی گیدنز بر تأثیر انقلاب ارتباطات و گسترش فناوری‌های اطلاعات، در فرایند جهانی شدن تأکید دارد. گیدنز جهانی شدن را به منزله تبدیل و دگرگونی مفهوم زمان و مکان در زندگی انسان‌ها مورد توجه قرار می‌دهد. به گفته او، ارتباطات سریع الکترونیکی که حتی بر ساکنان مناطق بسیار فقیر کره زمین اثر می‌گذارد، نهادهای محلی و شکل زندگی روزمره را به شدت دگرگون می‌سازد. گیدنز امتداد روابط اجتماعی در طول زمان و مکان را که موجب ازجاکنندگی مردم از محل‌های واقعی‌شان می‌شود، جوهره جهانی شدن می‌داند و می‌گوید: «از منظر تجربه

فرهنگی آنچه اهمیت می‌یابد، چگونگی تأثیر این کش‌آمدن روابط اجتماعی بر خصلت محله‌هایی است که ما نوعاً در آن سکونت می‌گزینیم» (گیدنز، ۱۳۸۰: ۵۰). بازبودن فضاهای خصوصی زندگی ما به روی جهان، به واسطه فناوری‌های پیشرفته پیام‌رسانی، از عوامل مهم دگرگونی تجربه فرهنگی انسان در تمام سطوح است. گیدنز از این تجربه به‌عنوان جابه‌جایی یاد می‌کند و آن را سبب پیدایش یک وضعیت فرهنگی پیچیده و دوسویه می‌داند. به گفته او «در اوضاع مدرنیته متأخر، معنی زندگی کردن انسان در جهان، با زیستن او در دوره‌های پیشین فرق کرده است. اگرچه همگان به‌صورت محلی زندگی می‌کنند، اما دنیاهای پدیداری افراد به‌طور عمده، به راستی جهانی‌اند، دیگر در موارد بسیار اندکی دنیای پدیداری فرد با محیط عادی او که به‌طور فیزیکی در آن زندگی می‌کند، منطبق است» (همان: ۵۰).

به اعتقاد گیدنز، در دنیای مدرن با حضور رسانه‌ها و فناوری‌های نوین ارتباطی، تغییرات ریشه‌ای در کیفیت زندگی روزمره پدید آمده است که بر خصوصی‌ترین جنبه‌های تجارب انسان نیز تأثیر گذاشته است. تجربه با واسطه، از نخستین تجربه نوشتاری به این طرف، همواره آثار پایداری بر ساختارهای اساسی روابط اجتماعی گذاشته است. با توسعه ارتباطات جمعی به‌ویژه ارتباطات الکترونیکی، تداخل توسعه هویت شخصی و نظام‌های اجتماعی، تا حد موازین و معیارهای جهانی و عام بیش‌ازپیش محسوس شده است؛ بنابراین در دوران معاصر، برنامه‌ریزی زندگی براساس بازتاب‌های محلی و جهانی، به‌تدریج به‌صورت طرح مرکزی ساختار هویت شخصی درآمده است (گیدنز، ۱۳۹۰: ۸۱).

مانوئل کاستلز

کاستلز ظهور جامعه شبکه‌ای را سرآغاز دگرگونی‌های همه‌جانبه در این عصر می‌نامد. او شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطی را عنصر اصلی کنشگری‌های اجتماعی در اواخر سده بیستم می‌داند. اگر در جوهر آنچه کاستلز می‌گوید تأمل شود و همه ویژگی‌های عصر اطلاعات به یک خصوصیت فرو بکاهد، کاهش فاصله‌ها و تغییر مرزهای تمایز در همه عرصه‌ها برجسته می‌شود. انقلاب ارتباطات به هر معنایی باشد، تغییردهنده فاصله‌ها است. در واقع جهان در حال ورود به تاریخ و جغرافیایی متفاوت است. همه جلوه‌های فرهنگی از بدترین تا بهترین، در جهانی دیجیتال گرد آمده و محیط نمادین جدیدی به‌وجود آورده‌اند که در آن، دنیای مجازی آشکارا زندگی کنونی است. در واقع کاستلز برخلاف بیشتر نظریه‌های اجتماعی کلاسیک که فرض را بر

تسلط زمان بر مکان می‌گذارند، این فرضیه را مطرح می‌کند که «مکان، زمان را در جامعه شبکه‌ای سازمان می‌دهد.» به باور کاستلز، گسترش فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی، سرآغاز پیدایش تحولات جدیدی در حوزه روابط اجتماعی بوده و نه فقط قواعد و قوانین حاکم بر روابط میان انسان‌ها، بلکه نگرش آن‌ها به خود، جامعه و جهان را تغییر داده است. وی ظهور جامعه شبکه‌ای را نتیجه تحول رو به جلو در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌داند. شبکه‌ها شکل اجتماعی جدید جوامع معاصر را تشکیل داده و گسترش منطق شبکه، تغییرات چشمگیری در عملیات و نتایج فرایندهای تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ ایجاد کرده است (کاستلز، ۱۳۸۰: ۲۰).

نظریه شبکه

راجرز در معرفی نظریه شبکه، آن را برگرفته از ایده‌های کورت لوین می‌داند و به نقش محققان انگلیسی یا سایر محققان در پیدایش چنین نظریه‌ای اشاره نمی‌کند. تحلیلگران شبکه بر این مفهوم ساده، ولی کارآمد تکیه دارند که کار اصلی جامعه‌شناس بررسی ساختار اجتماعی است. سراسرترین شیوه بررسی یک ساختار اجتماعی، تحلیل الگوی پیوندهایی است که اعضای جامعه را به هم متصل می‌کند. تحلیلگران شبکه در جست‌وجوی ساختارهای عمیق‌اند؛ همان الگوهای شبکه‌ای منظمی که در زیرسطح نظام‌های اجتماعی غالباً پیچیده پیدا می‌شوند. کنشگران و رفتارشان را باید تحت الزام این ساختارها در نظر گرفت. تحلیلگران شبکه می‌خواهند قواعد رفتاری آدم‌ها و جمع‌ها را بررسی کنند و به قواعد اعتقادی و چه‌بایدکردهای رفتاری آن‌ها کاری ندارند. از این‌رو آن‌ها می‌کوشند تا از هرگونه تبیین هنجاریبخش اجتماعی پرهیز کنند. تحلیلگران شبکه هرگونه تبیینی را که فراگرد اجتماعی به‌عنوان مجموعه صفات شخصی و هنجارهای ملکه‌ذهن‌شده کنشگران فردی در نظر می‌گیرد، به‌عنوان تبیین‌های غیرساختاری رد می‌کنند. یکی از جنبه‌های شاخص نظریه شبکه اجتماعی، تأکید آن بر طیف گسترده‌ای از ساختارهای خرد و کلان است. به این معنا که از دیدگاه شبکه‌های اجتماعی، کنشگران می‌توانند آدم‌ها باشند، ولی گروه‌ها، اصناف و جوامع را نیز می‌توان کنشگر به‌شمار آورد. یکی دیگر از جنبه‌های اساسی تحلیل شبکه‌ای این است که جامعه‌شناسان را از بررسی گروه‌ها و رده‌های اجتماعی به بررسی پیوندهای میان کنشگران سوق می‌دهد؛ کنشگرانی که چندان درهم‌بافته و به‌هم‌بسته نیستند که بتوان آن‌ها را گروه قلمداد کرد (رضوی دینانی و آذری، ۱۳۹۱: ۱۵۶).

پیشینه تجربی

برای به‌سرانجام‌رساندن این پژوهش، تحقیقات محققانی از جمله فرقانی و مهاجری (۱۳۹۷)، داودی و همکاران (۱۳۹۶)، محمدی و همکاران (۱۳۹۵)، مهدی‌زاده و اتابک (۱۳۹۵)، اطهری و یغموری (۱۳۹۵)، مرتضوی اسکویی و همکاران (۱۳۹۳)، اخوان ملایری و همکاران (۱۳۹۳)، اکبری تبار و هزارجریبی (۱۳۹۲) بررسی شد. به‌طورکلی نتایج این تحقیقات نشان‌دهنده این بود که فعالیت جوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، زمینه‌ها و پیامدهای متفاوتی داشته است. از یک‌سو این فضاها امکان مشارکت‌های سیاسی/مدنی جوانان به‌صورت آنلاین، شکل‌گیری فرم‌های نوین تعاملات اجتماعی، تلاش برای فعالیت شغلی، گذران اوقات فراغت، تحرک اجتماعی، آگاهی‌بخشی، شکل‌گیری پیوندهای جدید و شکل‌گیری نوع جدیدی از هویت را برای جوانان فراهم می‌کنند و از سوی دیگر، فعالیت‌های شبکه‌ای این افراد پیامدهایی مانند فرصت نمایش هویت ساختگی در فضای مجازی، اعتیاد و وابستگی به فضای مجازی به‌خصوص در بین دختران، زوال فراغت واقعی، تغییر در سبک زندگی گذشته و شکل‌گیری سبک زندگی نوین، تغییر در ارزش‌های خانوادگی، تغییر و زوال روابط خانوادگی، تغییر فرهنگ شفاهی خانواده‌ها، مصرف‌گرایی، ایجاد فرهنگی واکنشی در بین جوانان و تغییر در سبک زندگی اعتدالی را به‌دنبال داشته است. در کنار تحقیقات داخلی، پژوهش‌های خارجی نیز بررسی شدند. اوانال (۲۰۱۸) در تحقیق خود به این نتیجه رسید که استفاده از شبکه اجتماعی فیس‌بوک در میان اعضای خانواده، موجب تقلیل ارتباطات رودرروی آن‌ها شده است. درواقع شبکه اجتماعی فیس‌بوک بر روابط خانوادگی اثر منفی دارد. این مشکل وقتی زیاد می‌شود که استفاده از این شبکه سبب اعتیاد به فیس‌بوک شود. درواقع جوان در خانواده بعد از اعتیاد به فیس‌بوک شروع به تجربه مشکلات ارتباطی خود می‌کند. دهقانی و محمودآبادی (۲۰۱۸) به این نتیجه رسیدند که شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند بر افسردگی، اضطراب و استرس در بین جوانان تأثیر بگذارند. این پژوهش بر نیاز به آموزش جوانان و خانواده‌ها تأکید می‌کند. نتایج پژوهش سلطان و همکاران (۲۰۱۷) نشانگر آن است که استفاده جوانان از شبکه‌های اجتماعی مجازی، به‌شدت با مؤلفه‌های خانوادگی مرتبط است. یافته کلی این تحقیق نشان داد استفاده بیش‌ازحد جوانان از شبکه‌های اجتماعی موجب تفکیک روابط خانوادگی آن‌ها می‌شود. اکرم و کومار (۲۰۱۷) نیز به این نتیجه رسیدند که شبکه‌های اجتماعی با وجود تأثیرات منفی خود بر افراد می‌توانند به‌عنوان یک ابزار ارزشمند برای فعالیت‌های شغلی استفاده شود. مطابق پژوهش علی و همکاران

(۲۰۱۶)، رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش و یادگرفتن فرصت‌های شغلی برای جوانان و دانشجویان نقش حیاتی دارند. این نتایج همچنین نشان‌دهنده آن است که این شبکه‌ها بر سلامتی و فرهنگ نیز تأثیر می‌گذارند. از این‌رو کاربران باید در استفاده از این شبکه‌ها، هنجارها و ارزش‌های اسلامی را به یاد داشته باشند. کوماری و ورما (۲۰۱۵) در تحقیق خود که آن را با هدف تمرکز بر دانشجویان هندی ۱۷ تا ۲۳ ساله‌ای که از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند، انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که شبکه‌های اجتماعی به جوانان دانشجوی کمک کرده است تا با والدین و استادان خود ارتباطات منظمی داشته باشند و در کنار آن، روابط خود را با دوستانشان حفظ کنند. اکرم و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهش خود که در دو شهر اسلام‌آباد و راولپندی با نمونه ۲۷۰ نفری از دانشجویان دانشگاه اسلام‌آباد و دو دانشگاه راولپندی انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در حال تبدیل شدن به یک سرگرمی محبوب در بین جوانان است. با این حال نوع استفاده آن‌ها موجب به‌هدررفتن هزینه و زمان جوانان می‌شود. در کنار آن، استفاده بیش‌ازحد از اینترنت و رسانه‌های اجتماعی می‌تواند هنجارهای منفی افزوده و ارزش‌های موجود را تضعیف کند.

روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش از روش‌شناسی کیفی با رویکرد نظریه زمینه‌ای یا داده‌بنیاد استفاده شده است. نظریه زمینه‌ای، پژوهش کیفی را قابل‌انعطاف و تعامل میان نظریه و داده را فراهم می‌کند (نیومن، ۱۳۹۰: ۵۴). اهمیت این روش، از یک‌سو به دلیل قابلیت در نظریه‌سازی و از سوی دیگر، به علت ایجاد ظرفی برای تحلیل داده‌های کیفی است. نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت نظری و هدفمند بود. از این‌رو ۲۰ نفر از جوانان شهر یزد برای انجام مصاحبه‌های عمیق انتخاب شدند. مصاحبه‌ها تا مرحله اشباع نظری ادامه پیدا کردند و بعد از انجام هر مصاحبه، گفت‌وگوی ضبط‌شده آن پیاده‌سازی و تجزیه و تحلیل شد. در فرایند تحلیل داده‌ها، برای کدگذاری باز از تحلیل خطبه‌خط استفاده و هم‌زمان با توسعه مفاهیم و انتزاعی شدن آن‌ها، مراحل کدگذاری محوری و گزینشی نیز روی متن اجرا شد. در این تحقیق، ملاحظات اخلاقی مانند تخلف نکردن، رضایت آگاهانه، رعایت حریم شخصی، حفظ گمنامی و رازداری در نظر گرفته و به مصاحبه‌شوندگان اطمینان داده شد که گفته‌های آن‌ها سبب به‌وجود آمدن مسئله‌ای برای آنان نشود. همچنین از مصاحبه‌کنندگان رضایت‌نامه‌ای اخذ شد که در صورت افشای اطلاعات، ایشان

می‌توانند محققان را به صورت قانونی پیگیری کنند. قابلیت اعتماد یافته‌های پژوهش به روش تماس طولانی با محیط پژوهش و مشاهده مستمر در میدان تحقیق، تبادل نظر همتایان، کفایت مراجع، توصیف غنی و تأیید مشارکت‌کنندگان تأیید شد. تأیید پایایی تحقیق نیز با رعایت اصول و نکات مصاحبه مطلوب، ثبت کامل رخدادها و پیاده‌سازی آنان انجام گرفت. ملاحظات اخلاقی نیز رعایت شد و فرایند بازاندیشی در پژوهش هم چه پیش از اجرا، چه در حال اجرا و چه پس از اجرا انجام گرفت.

یافته‌ها

با تحلیل و بررسی دقیق و خط‌به‌خط متن مصاحبه‌های تحقیق، مفاهیم، تم‌های فرعی، تم‌های اصلی و درنهایت تم نهایی طی فرایندی جزئی، دقیق و طولانی مفهوم‌پردازی و ارائه شدند. در نتیجه این فرایند، تم نهایی «برساخت زندگی شبکه‌ای جوانان» از ۱۷ تم اصلی، ۳۷ تم فرعی و ۱۲۹ مفهوم برساخته شد. (به علت محدودیت حجم مقاله مفاهیم حذف شدند) یافته‌های به‌دست آمده در دو بخش خط داستان و مدل پارادایمی ارائه خواهد شد.

خط داستان

برای فهم بهتر فرایندهای طی شده برای به‌دست‌آوردن مقوله هسته‌ای، در این تحقیق مقولات اصلی در قالب خط داستان توضیح داده شده‌اند. همچنین، سعی شده است برای درک بهتر هرکدام از آن مقولات، یک نقل قول از نظرات پاسخگویان ذکر شود.

ارتباطات و سرگرمی محوری

هم‌زمان با پیشرفت شبکه‌های اجتماعی در دنیای امروز می‌توان تصور کرد که بیش از همه، جوانان نسبت به این پیشرفت‌ها واکنش نشان داده و به دنیای جدیدی ورود می‌کنند. دنیایی که علاوه بر تسهیل ارتباطات، سرگرمی‌های جدیدی را نیز برای آنان به ارمغان آورده است. امروزه این روابط و سرگرمی‌ها چنان گسترده شده‌اند که خود به‌عنوان یک هدف تلقی می‌شوند، اما با این وجود، صرف وجود روابط در فضای مجازی نمی‌تواند شرط کافی برای تلقی زندگی شبکه‌ای در میان جوانان باشد، به همین دلیل افراد برای تکمیل و تداوم زندگی شبکه‌ای خود از فضای مجازی و قابلیت‌های متفاوت آن برای اهداف سرگرمی محور استفاده می‌کنند. سرگرمی‌هایی که گاهی به‌طور رایگان در اختیار آنان قرار می‌گیرد. مهتاب ۲۲ ساله در این رابطه می‌گوید:

«اگه سرگرمی رو از اینستاگرام و تلگرام بگیرن فکر کنم فقط همین چت کردن رو داشته باشه؛ چون بدون اینکه زیاد هزینه بدمی می‌تونی راحت ارتباط برقرار کنی، اما خب اون سرگرمی که دارن جذاب‌ترشون کرده.»

فعالیت‌های شبکه‌ای کاربران

کاربران به لحاظ فعالیت، سه گروه متفاوت‌اند. گروه اول به اشتراک‌گذاران درون‌شبکه‌ای هستند که گردش محتوای شبکه‌های مجازی (به‌وسیله فورواردها، مطالب، تبلیغ و بازاریابی) به دست این گروه در درون خود شبکه‌ها صورت می‌گیرد. به عبارت دیگر، این گروه گردش سرگرمی را در دستان خود دارند. گروه دوم منفعلان درون‌شبکه‌ای نام دارند. این گروه، بینندگان یا به عبارت دیگر، مصرف‌کنندگان محتوای موجود درون شبکه‌های اجتماعی هستند. گروه سوم فعالان شبکه‌ای نام دارند. این گروه وظیفه تولید محتوا در شبکه‌های اجتماعی را دارند. به عبارت دیگر، گردانندگان اصلی شبکه‌های مجازی هستند؛ چرا که برای تولید محتوا در فضای مجازی به‌صورت رفت و برگشت با فضای اجتماعی واقعی در تماس هستند. می‌توان از این گروه به‌عنوان پل‌های حقیقت و مجاز نیز یاد کرد. سحر ۲۰ ساله به‌عنوان یک فعال درون‌شبکه‌ای می‌گوید:

«توی اینستاگرام و تلگرام خیلی مطلب فوروارده می‌کنم. دائماً برای دوستانم پست رو می‌فرستم و اونا هم همین‌طور. یا اگه مطلب برای خانواده مفید باشه یا درمورد سلامتی باشه، براشون فوروارده می‌کنم که بخونن.»

وابستگی شغلی/درسی به فضای مجازی

علی‌رغم سرگرمی محوری شبکه‌های اجتماعی، می‌توان گفت هم‌زمان با افزایش کارکردهای آن، فعالیت‌های شغلی و درسی جوانان نیز به آن وابسته شده است. در واقع استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای اهداف شغلی، تسهیل روابط شغلی، ایجاد شرایط لازم برای کارآفرینی در فضای مجازی، سهولت دستیابی به منابع علمی، وجود گروه‌ها و کانال‌های دانشگاهی، روابط درسی و تسهیل ارتباطات دانشجویان شرایط را برای گسترش زندگی شبکه‌ای افراد فراهم کرده است. رضا ۲۴ ساله با اشاره به وابستگی شغلی خود به فضای مجازی می‌گوید:

«کارم وابسته به همین اینترنت و فضای مجازیه. چون من اکثر کارام رو اینترنتی می‌کنم.»

وابستگی به فضای مجازی

به دنبال گسترش زندگی شبکه‌ای در بین کاربران مجازی، عده‌ای از آن‌ها نه به خاطر وابستگی‌های شغلی و درسی خود، بلکه به دلیل روزمرگی، گذران وقت و بهره‌مندی از قابلیت‌های سرگرمی محور فضای مجازی به آن وابسته می‌شوند. به دنبال گسترش کارکردهای شبکه‌های اجتماعی و تنوع آن‌ها بیش‌ازپیش، ماهیت اعتیادآور آن برای کاربران فراهم می‌شود. این وابستگی موجب می‌شود کاربران از زندگی واقعی خود جدا شوند و زندگی شبکه‌ای جدیدی را در فضای مجازی تجربه و بازتولید کنند. صابر ۲۱ ساله در این رابطه می‌گوید:

«بعضی وقتا آنقدر وابسته به گوشی هستم که وقتی کارم باهاش تموم هم می‌شه می‌ذارمش کنار و پیش خودم فکر می‌کنم: خب حالا بعدش چه کنم؟ بعد که به هیچ نتیجه‌ای نمی‌رسم، دوباره می‌رم سراغش و کانال‌ها و پیج‌ها رو چک می‌کنم (با خنده).»

فضای مجازی مشارکت محور

شبکه‌های اجتماعی، امروزه پتانسیل فراوانی برای ایجاد فضای مشارکت دارد. در واقع حضور در شبکه‌های اجتماعی مجازی سبب رشد گونه‌ای از سرمایه اجتماعی و شبکه‌های ارتباطی شده است که متفکران از آن به منزله سرمایه اجتماعی آنلاین نام می‌برند؛ بنابراین مشارکت اجتماعی مجازی، اشتراک دغدغه‌های اجتماعی، توجه به مسائل سیاسی، ایجاد جریان‌سازی به وسیله فضای مجازی، ایجاد پویای مشارکت سیاسی و بسیج و آگاه‌سازی مردم همه نشان از فضای مجازی مشارکت محوری دارد که نویددهنده سرمایه اجتماعی آنلاین است. محسن ۲۲ ساله با اشاره به تأثیر فضای مجازی بر مشارکت سیاسی می‌گوید:

«ایام انتخابات بود و یکی از اساتید یه شعری گذاشته بود تو یکی از گروه‌ها و من خوندم خوشم اومد. اول استوری کردم، بعد برای چندین نفر فرستادم تا اونا هم ترغیب بشن بخونن و بیان انتخابات شرکت کنن.»

دشوارة اعتماد در فضای مجازی

امروزه بخش مهمی از تعاملات افراد در اینترنت صورت می‌گیرد و طبعاً چنین تعاملاتی در چارچوب ساختار ویژه‌ای از فضای مجازی امکان‌پذیر است، اما باین حال بنا بر نظر پاسخگویان، وجود دشوارة اعتماد در فضای مجازی فقط به کنشگران اجتماعی و کاربران حاضر در آن مربوط نیست؛ چرا که علاوه بر مسئله اعتماد بین شخصی، مدیران شبکه‌های اجتماعی،

مطالب، اخبار و اطلاعات موجود در شبکه‌ها، نهادها و ساختارهای کلان‌تر نیز دشواره اعتماد بین کاربران را تشدید می‌کنند. این دشواره به‌دنبال خود، سرمایه اجتماعی مبتنی بر اعتماد کاربران را تحت شعاع قرار می‌دهد. عاطفه ۲۰ ساله با اشاره به اعتماد به مطالب منتشرشده در فضای مجازی می‌گوید:

«هیچ‌وقت به‌طور مطلق به مطالب فضای مجازی اعتماد ندارم. چون فضای مجازیه و همیشه به کم جای شک می‌دارم که می‌تونه درست باشه یا غلط. کی می‌دونه آخه که خبری یا موضوعی درسته یا دروغ و الکیه؟»

مسئله‌مندی هویت و جنسیت

قابلیت ساختن پروفایل، امکان اشتراک هویت فردی و جنسیت کاربران را با دیگران فراهم می‌کند. باین‌حال در بطن زندگی شبکه‌ای جوانان، بنا بر نظر پاسخ‌گویان عملاً همه افراد، به اشتراک هویت و جنسیت خود در فضای مجازی تمایل ندارند؛ به‌طوری می‌توان گفت هویت فردی افراد و جنسیت آنان در فرایندهای مختلف زندگی شبکه‌ای آن‌ها گم می‌شود. به عبارت دیگر، عده‌ای از کاربران به مخفی کردن هویت و جنسیت خود در فضای مجازی تمایل دارند. به‌طورکلی، هویت پنهان در پروفایل‌های مجازی، مراقبت از هویت به‌وسیله کاربران، کنترل و نظارت دیگران با استفاده از هویت تقلبی، فرار از محدودیت‌ها، محافظه‌کاری زنان جوان، گم شدن جنسیت در فضای مجازی و سرگرمی‌های هویت‌زدا خبر از مسئله‌مندی هویت و جنسیت برای افراد می‌دهد؛ چرا که این امر هویت‌های غیرواقعی یا تقلبی را در فضای مجازی افزایش می‌دهد که به موجب آن، فضای ناامنی برای پاسخگویان (به‌خصوص دختران) به‌همراه داشته است. سارا ۲۵ ساله می‌گوید:

«کلاً دخترا یا عکس خودتون رو می‌ذارن پروفایل، یا کلاً عکس نمیدارن. خیلیامون به‌خاطر اون قالب فرهنگی شهر یزد عکس نمی‌ذاریم. یا هم به‌خاطر اینکه حالا پسری مزاحمون نشه عکس گل و بوته و سبزه و چمن می‌ذاریم تا راحت‌تر باشیم.»

دشواری‌های فیلترینگ

می‌توان گفت آنچه در خارج از اختیار کاربران مجازی بر فعالیت و زندگی شبکه‌ای آنان تأثیر گذاشته و علاوه بر محدودکردن فعالیتشان، واکنش‌های آنان را برای فرار از آن موقعیت برمی‌انگیزد، فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی مجازی است. محدودیت فضای اجتماعی حاکم بر

شبکه‌های اجتماعی، علاوه بر قطع کنش ارتباطی شبکه‌ای کاربران و تأثیر منفی بر فعالیت شغلی و علمی آنان، می‌تواند گسست اعتماد بین کاربران جوان و سطوح بالای مدیریت کلان را به دنبال داشته باشد. سینا ۲۴ ساله با اشاره به استفاده خود از شبکه‌های اجتماعی فیلترشده می‌گوید:

«تویتر و فیس‌بوک که خیلی وقته فیلترن و من با فیلترشکن وارد می‌شم. الانم که تلگرام فیلتر شد، من سعی کردم سمت واتساپ و بقیه برنامه‌ها نرم؛ چون کل گروه‌هام تو تلگرامه و کارای درسی و مقالاتم رو توی تلگرام انجام می‌دم و پیگیری می‌کنم.»

کنترل‌های رسمی و غیررسمی بر افراد

بنا بر نظر پاسخ‌گویان پژوهش، کنترل‌های غیررسمی اعمال‌شده به وسیله خانواده‌ها بیشتر به دختران و نوجوانان برمی‌گردد و کمتر به سوی پسران هدایت می‌شود. از سوی دیگر کنترل و نظارت‌های رسمی‌تر، تمام کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی را برای هدایت و نظارت بیشتر در نظر می‌گیرد. شکل‌گیری کنترل‌های رسمی و غیررسمی بیش از اینکه برای کاربران مفید باشد، سرخوردگی آنان را به دنبال دارد. به‌طورکلی، کنترل و نظارت خانوادگی بر فعالیت فرزندان، آموزش مناسب قبل از کنترل، نظارت و کنترل فضای رسانه از بالا و استفاده از فیلترینگ برای کنترل آسان افراد، خبر از کنترل‌های رسمی و غیررسمی بر کاربران دارد. زهرا ۲۲ ساله با اشاره به کنترل‌های غیررسمی اعمال‌شده خانواده‌ها می‌گوید:

«طبیعیه که هرچی کنترل زورکی بیشتر باشه، اون فرد یا دختر بیشتر ترغیب می‌شه که بره و از فضای مجازی استفاده کنه؛ چون می‌گه حتماً به چیزی هست که از من پنهون می‌کنن یا می‌گن چون پدرومادر خودشون نداشتن آزاد باشن، دارن عقده‌شون رو روی ما خالی می‌کنن. مثلاً خودم ۲۲ سالمه، زورم می‌آد یکی دنبالم راه بیفته بهم بگه گوشیتو بده ببینم با کی چت می‌کنی. خب که چی بشه؟»

نمایش‌های چشم‌وهم‌چشمانه

فضای مجازی فقط به‌مثابه یک صحنه نمایش برای نشان‌دادن مصرف و تجمل‌گرایی نیست، بلکه در کنار آن می‌توان به عواطف و احساسات نمایشی در فرایندهای روزمره زندگی افراد نیز اشاره کرد که در قالب دل‌نوشته‌های تلگرامی، استوری‌های اینستاگرامی، وب‌گردی‌های مداوم و پیام‌های واتساپی خود را به نمایش درمی‌آورد. به‌طورکلی می‌توان گفت گسترش شبکه‌های اجتماعی مجازی موجب رواج یک زندگی شبکه‌ای جدیدی شده و به طرق گوناگون رواج

چشم‌وهم‌چشمی‌های زنانه، فرصت نمایش خود، مدگرایی، رقابت نمایشی زنان جوان و همچنین نمایش عواطف در فضای مجازی را به‌دنبال داشته است. مهناز ۲۶ ساله می‌گوید:

«خیلیا دلشون میخواد که اطرافیان ببیننشون و اطرافیان اونا رو بفهمن. یه جاهایی هم دورزدن تو فضای مجازی جنبه مقایسه به خودش می‌گیره و طرف می‌گه عه فلانی توی پیجش اونو گذاشت. بنابر منم این کارو بکنم و یه چیز بهتر بنارم توی پیجم.»

راهبردهای انسداد حساب

زمانی که مطلوبیت روابط کاربران پاسخگو در این پژوهش در فضای مجازی تحت شعاع کنش‌های سایرین قرار می‌گیرد، راهبردهای انسداد حساب برای بازیابی روابط مطلوب یا دوری از روابط نامطلوب خود را نمایان می‌کند. عواملی مانند انسداد حساب‌های تقلبی، دوری از افراد ناشناس در فضای مجازی، قطع ارتباطات با استفاده از انسداد حساب، امکان وجود مزاحمت‌های مجازی برای دختران، سهولیت روابط آسیب‌زا و کارکردهای مثبت انسداد حساب به راهبردهای انسداد حساب به‌وسیله پاسخگویان مربوط است. مهین ۲۳ ساله در این رابطه می‌گوید:

«بلاک کردن برای آدمایی که حرمت خودشون رو نگه نمی‌دارن، لازم و ضروریه.»

فرار از دشواره‌های فیلترینگ

به‌طورکلی دشواره‌های فیلترینگ و رنج حاصل از آن یک محدودیت کلی بر زندگی شبکه‌ای جوانان است که کاربران با استفاده از یک سری ابزارها (برای مثال، فیلترشکن) آن‌ها را دور می‌زنند. فرار از دشواره‌های فیلترینگ بنا بر نظر پاسخگویان یک راهبرد در مقابل عوامل خارجی است که ارتباطات، سرگرمی‌محوری، مشارکت، ابراز وجود و به‌طورکلی زندگی شبکه‌ای آنان در فضای مجازی را محدود می‌کند. یلدا ۲۱ ساله نیز در این رابطه می‌گوید:

«انقدر فیلترشکن خوب هست که من به هرکسی گفتم تلگرام طلایی دارم، گفتن چرا رفتی تلگرام طلایی نصب کردی؟ برو به فیلترشکن خوب نصب کن از خود تلگرام استفاده کن. یعنی معتقد بودن خود تلگرام از تلگرام طلایی بهتره.»

نظارت تعدیل‌شده اعتمادمحور خانوادگی

با وجود نظارت و کنترل‌های رسمی و غیررسمی، آنچه برای پاسخگویان حائز اهمیت فراوان است بازاندیشی در کنترل‌های سنتی در خانواده است. کنترل‌هایی که بیش از همه روی دختران

جوان اعمال می‌شود. به‌طورکلی انعطاف رفتاری خانواده‌ها نسبت به فعالیت شبکه‌ای اعضای خود، بازاندیشی در کنترل‌های سنتی، تعدیل کنترل‌های خانوادگی، اعتماد والدین به فرزندان و نظارت اعتمادمحور آن‌ها بیش از همه خبر از شکست کنترل‌های غیرانعطاف‌پذیر و سنتی در داخل خانواده می‌دهد. مهتاب ۲۲ ساله در این رابطه می‌گوید:

«اگه خانواده بخوان پیام‌های منو چک کنن یا رمز گوشیمو بدونن، حتماً گوشی رو بهشون میدم. ترسی ندارم که گوشیم دستشون باشه، ولی خب به نظرم دوره این حرفا گذشته که تا زمانی که شوهر نکردم می‌پدرم یا مادرم چکم کنن که با کی چت می‌کنم.»

نمایش هویت واقعی در فضای مجازی

نمایش هویت واقعی را می‌توان یک راهبرد در برابر نبود اعتماد در فضای مجازی به واسطهٔ تکثر هویت‌های تقلبی و گم‌شدن جنسیت و هویت دانست. این عامل را می‌توان ابزاری برای کسب سرمایهٔ اجتماعی آنلاین دانست. به‌طورکلی هویت آشکار در فضای مجازی و نمایش هویت واقعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی خبر از این می‌دهد که زندگی شبکه‌ای پاسخگویان تحقیق در پی نمایش هویت واقعی خود و بازتولید سرمایه اجتماعی حاصل از آن وجههٔ مثبتی به خود می‌گیرد. بهزاد ۲۶ ساله می‌گوید:

«خب اسمم که اسم خودمه. عکسم هم خودمم و کلاً همه چی قابل‌رؤیت هست که بقیه بدونن با کی طرفن.»

فروریختگی مناسبات قدرت در خانواده

هم‌زمان با گسترش زندگی شبکه‌ای جوانان می‌توان به‌تبع آن پیامدهای مثبت و منفی فراوانی را پیش‌بینی و تبیین کرد. تغییراتی که بیش از همه در نظر پاسخگویان تحقیق حاضر ساختار و مناسبات قدرت در خانواده را تحت شعاع قرار می‌دهد. از آنجا که فعالیت شبکه‌ای نسل جوان آن‌ها را با ارزش‌هایی فردگرایانه، استقلال‌طلبی، جهانی‌شدن، مدگرایی و تحول‌خواهی آشنا می‌کند، اولین پیامد زندگی شبکه‌ای پیشروی آن‌ها فروریختگی مناسبات قدرت حاکم بر خانواده سنتی است؛ به‌گونه‌ای که قدرت و اقتدار موجود در خانواده مردسالار یا زن‌سالار با توجه به دیدگاه‌های بیرونی اعضای جوان‌تر خانواده موجب گسست روزافزون می‌شود. به‌طورکلی وجود شکاف نسلی بین والدین و فرزندان، شکاف عقیدهٔ بین والدین و فرزندان، تقابل منفی والدین و فرزندان، تمایل فرزندان به استقلال‌طلبی، کاهش احترام نسبت به والدین، تغییر در ساختارهای

مردسالار و تعدیل اقتدار سنتی والدین از نظر پاسخگویان موجب فروریختگی مناسبات قدرت خانوادگی می‌شود. علی ۲۵ ساله با اشاره به استقلال‌طلبی جوانان می‌گوید:

«قبلاً بچه‌ها بلد نبودن جلو خانواده‌هاشون وایسن، ولی الان فضای مجازی یادشون داده که چطور مقاومت کنن و به والدین و پدرشون حتی بگن نه! فضای مجازی بهشون یاد داده که جدا از قدرت پدر می‌تونن تصمیم بگیرن و مستقل باشن. از زمانی که این بچه‌ها با دنیای بزرگ‌تری آشنا شدن کمتر دیگه زیر بار حرف دیگران می‌رن؛ چون مثلاً توی فضای مجازی می‌خونن یا می‌شنون که افراد باید از یه سنی به بعد استقلال داشته باشن.»

گسست روابط و تعلقات خانوادگی

وابستگی به فضای مجازی و ترجیح زندگی شبکه‌ای و روابط درونی آن به روابط چهره‌به‌چهره اجتماعی در دنیای واقعی، در مرحله اول روابط خانوادگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به‌طورکلی فاصله و دوری اعضای خانواده از یکدیگر، تعدیل روابط کلامی والدین با فرزندان، گسست روابط خانوادگی، کم‌توجهی اعضای خانواده به یکدیگر، کم‌حوصلگی و کاهش وابستگی افراد و کاهش تعلقات خانوادگی، پیامدهای زندگی شبکه‌ای جوانان و همچنین فعالیت‌های مداوم آنان در فضای مجازی است. رضا ۲۴ ساله می‌گوید:

«چیزی که می‌بینم، هرچی بیشتر می‌گذره، ما داریم از خانواده دورتر می‌شیم. قبلاً هرجایی که می‌رفتیم همه با هم حرف می‌زدیم، ولی خب الان هرکسی توی گوشی خودشه. کمتر فرصت می‌شه با پدر و مادر و خواهر و برادرهام حرف بزنم.»

سیالیت ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارها

جوانان، هم‌زمان با عمیق‌ترشدن فعالیت شبکه‌ای و آشنایی آنان با نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای جدید در فضای مجازی، به‌طورکلی ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای خود را در معرض بازاندیشی و بازنگری قرار می‌دهند. این بازاندیشی در ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارها در نظر پاسخگویان به‌دنبال تغییرات مداوم دنیای اجتماعی، رشد روزافزون نیازهای مختلف جوانان، وجود حجم انبوه اطلاعات و ارتباطات گوناگون در فضای مجازی، متصل‌شدن به دهکده جهانی و به‌طورکلی به‌دنبال مدرن‌شدن دنیای اجتماعی ایجاد شده است. این بازاندیشی به‌طورکلی وضعیت سیال اندیشه‌ها، ارزش‌ها، پوشش‌ها، نگرش‌ها و رفتارها و نیازهای قشر جوان را نمایان می‌کند. مهین ۲۳ ساله در این رابطه می‌گوید:

«رفتارشون رو توی رسانه‌ها و تلگرام و اینستا نشون می‌دن. چون اون آدمای خیلی متفاوتن با ما و خیلی فعالیت‌های آنچنانی دارن اومدن فعالیت می‌کنن و این باعث می‌شه من فکر کنم و ببینم تفکرات دیگه‌ای هم وجود داره. اینکه صرفاً حرفای من درست نیست و یک سری دیگه متفاوت زندگی می‌کنن و می‌تونن مهم‌تر هم باشن. این یه جورایی تعدیل کرده عقاید من رو و این طوری بوده که باعث شده یه علامت سؤال بذارم جلوی ارزش‌ها و عقاید خودم و دیگه اون آدم رادیکال قبلی نباشم. رگ گردنم باد نکنه و بیشتر انعطاف به خرج بدم.»

جدول ۱. فرایند استخراج مقوله هسته پژوهش

مقوله فرعی	مقوله اصلی	مقوله نهایی
تسهیل ارتباطات جوانان	ارتباطات و سرگرمی محوری	
مسئله‌مندی سرگرمی در فضای مجازی		
وابستگی ارتباطات و اهداف شغلی به فضای مجازی	وابستگی شغلی/درسی به فضای مجازی	
وابستگی اهداف و ارتباطات درسی/آموزشی به فضای مجازی		
گرایش به گروه‌ها و کانال‌های مجازی		
فعالیت‌های شبکه‌ای افراد		
خواندن و نوشتن کامنت اینستاگرامی	فعالیت‌های شبکه‌ای کاربران	
بی‌توجهی به کامنت‌های اینستاگرامی		
مسئله‌مندی اعتماد بین شخصی در فضای مجازی	دشواری اعتماد در فضای مجازی	
مسئله‌مندی اعتماد به اخبار و مطالب		
حفظ گمنامی در فضای مجازی		
فعالیت مخفیانه با هویت تقلبی		
فرار از محدودیت‌ها به وسیله هویت تقلبی	مسئله‌مندی هویت و جنسیت	
گم‌شدن هویت و جنسیت در فضای مجازی		
نمایش چشم‌وهم‌چشمی زنانه در فضای مجازی	نمایش‌های چشم‌وهم‌چشمی	
نمایش عواطف در فضای مجازی		
راهبردهای انسداد حساب	راهبردهای انسداد حساب	
نمایش هویت واقعی در فضای مجازی	نمایش هویت واقعی در فضای مجازی	
دشواره‌های فیلترینگ	دشواره‌های فیلترینگ	
فرار از دشواره‌های فیلترینگ	فرار از دشواره‌های فیلترینگ	

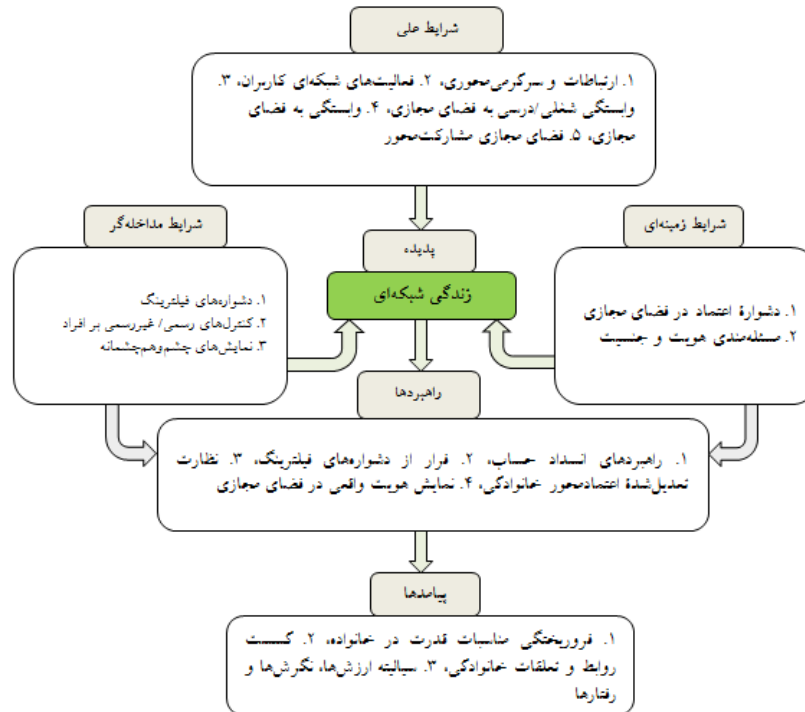
ادامه جدول ۱. فرایند استخراج مقوله هسته پژوهش

مقوله فرعی	مقوله اصلی	مقوله نهایی
مشارکت اجتماعی و فرهنگی در فضای مجازی	فضای مجازی مشارکت محور	
ایجاد تحرک برای مشارکت سیاسی		
بسیج و جریان سازی عمومی به وسیله فضای مجازی		
ایجاد فضای تغییرات فکری/رفتاری		
آگاهی و تغییر نگرش و رفتار زنان جوان	سیالیت ارزش ها، نگرش ها و رفتارها	
تغییرات سریع و مداوم ر ارزش ها		
نیاز به ابراز وجود زنان جوان		
گسست روابط اعضای خانواده	گسست روابط و تعلقات خانوادگی	
تقابل والدین و فرزندان	فروریختگی مناسبات قدرت خانواده	
شکست مناسبات قدرت در خانواده		
کنترل و نظارت خانوادگی بر فعالیت مجازی فرزندان	کنترل های رسمی/غیررسمی بر افراد	
نظارت و کنترل رسمی از بالا		
تعدیل کنترل و نظارت خانواده بر فعالیت مجازی فرزندان	نظارت تعدیل شده اعتماد محور خانوادگی	
اعتماد و نظارت تعدیل شده خانواده		
اعتیاد و وابستگی به فضای مجازی	وابستگی به فضای مجازی	
گسترش و افزایش کاربرد فضای مجازی		

مدل پارادایمی پژوهش: زندگی شبکه‌ای

مدل پارادایمی تحقیق، نشان دهنده جریان فرایندها و فعالیت‌هایی است که در بستر مطالعه اتفاق افتاده است. جریان فرایندها و فعالیت‌هایی که در بستر این تحقیق اتفاق افتاده است، نشان می‌دهد پدیده مرکزی زندگی شبکه‌ای است. به عبارت دیگر، براساس تحلیل داده‌های تحقیق شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر برساخت‌دهنده زندگی شبکه‌ای جوانان در فضای مجازی هستند. به‌طور کلی آن چیزی که مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر با آن به‌طور عینی و ذهنی طی زمان درگیر می‌شوند، برساخت زندگی شبکه‌ای در بین آنان است. این مدل براساس تبیین‌ها و

یافته‌هایی که پیش‌تر ارائه شد و در جدول مفهومی نیز ذکر شده، در شکل ۱ ترسیم شده است. در واقع جریان فرایندهایی که در بخش خط داستان ارائه شده است، به صورت تصویری در شکل ۱ مشاهده می‌شود.

شکل ۱. مدل پارادایمی پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش زمینه‌ها و پیامدهای زندگی شبکه‌ای جوانان واکاوی شود. جامعه هدف این پژوهش، جوانان شهر یزد بودند. می‌توان فرایندهای طی شده برای استخراج مقوله هسته یعنی «برساخت زندگی شبکه‌ای جوانان» را با استفاده از یک طرحواره نظری به بهترین شکل ممکن نشان داد. این طرحواره در واقع انتزاعی‌ترین و کلان‌ترین نظریه‌ای بوده است که از بستر این داده‌ها استخراج شده است. به همین دلیل آن را طرحواره نظری خرده‌مقیاس مفهوم‌پردازی کردیم. در این نظریه ما شاهد رویدادها و روندهایی هستیم که در سطح انتزاعی هم تأییدکننده بخشی از نظریه‌های پیشین هستند و هم داده‌ها و روندهایی را درون بستر جامعه ایران نشان

می‌دهند که خود نشان‌دهنده تغییرات عمده و کلان در عرصه نگرشی و ارزشی است. در واقع هم‌راستا با گیدنز، زندگی شبکه‌ای جدید مناسبات جدیدی را در عرصه زندگی افراد و خانواده‌ها به وجود آورده است؛ به گونه‌ای که گردونه خردکننده مدرنیته شهروندان را مجبور به بازاندیشی در بسیاری از ارزش‌ها و نگرش‌ها می‌کند و بازاندیشی رادیکال، مکرر و فراگیر در شهروندان رخ می‌دهد. در مطالعه حاضر سعی شده است این فرایند به صورت انتزاعی در طرحواره و نظریه پژوهش ارائه و براساس نظریه‌ها و پژوهش‌های صورت گرفته تبیین شود.

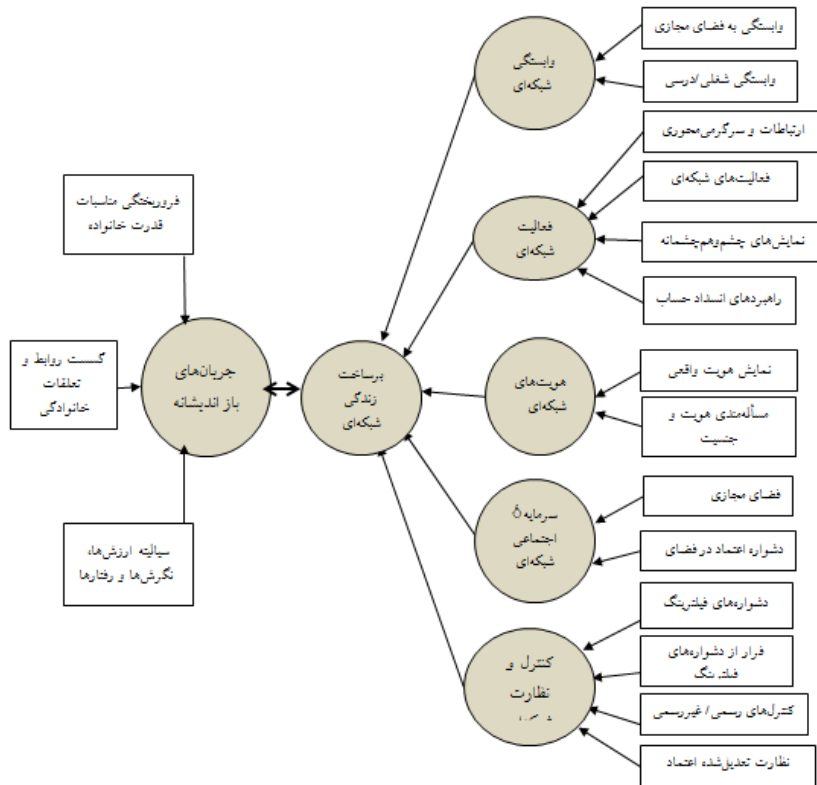
در این طرحواره از پیکان‌های یک‌سر و دوسر استفاده شده است. پیکان‌های یک سر نشانگر تأثیرات علی و پیکان‌های دوسر نشانگر تأثیرات متقابل و رفت و برگشتی است. براساس شکل ۲، در بساخت زندگی شبکه‌ای جوانان شهر یزد مجموعه‌ای از عوامل دخیل هستند. در سمت راست مدل، وابستگی شبکه‌ای جوانان مشاهده می‌شود. این وابستگی به دو صورت وابستگی شغلی/درسی و همچنین وابستگی روانی پاسخگویان خود را نشان می‌دهد. در واقع، طی فرایندهای گوناگون گرایش جوانان به شبکه‌های اجتماعی مجازی، قابلیت‌های متفاوتی که فضای مجازی برای آنان به ارمغان می‌آورد وابستگی آنان را تشدید می‌کند. به عبارت دیگر، نیازمندی کاربران فضای مجازی وابستگی مداوم آنان را توجیه‌پذیر می‌کند؛ چرا که فعالیت شبکه‌ای آنان با نیاز و رفع نیاز به وسیله فضای مجازی بازتولید می‌شود. این یافته با نتیجه پژوهش محمدی و همکاران (۱۳۹۵) و اطهری و یغموری (۱۳۹۵) مبتنی بر اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی همسو است.

اولین حلقه ارتباطی بین فعالیت شبکه‌ای و زندگی شبکه‌ای ارتباطات هستند. در واقع همان گونه که نظریه شبکه بیان می‌کند، بلوک‌های اصلی شبکه‌ها ارتباطات هستند؛ چرا که واحدهای تشکیل‌دهنده ساخت جامعه، شبکه‌های تعاملی تلقی می‌شوند (باستانی و صالحی، ۱۳۸۶: ۴۹). براساس یافته‌های پژوهش، آن چیزی که دارای اهمیت اساسی است، نوع کنش‌های ارتباطی جوانان و همچنین پیوندهای متفاوتی است که کنشگران فضای مجازی را به هم متصل می‌کند. این یافته با نتایج پژوهش اکبری تبار و هزارجریبی (۱۳۹۲) داودی و همکاران (۱۳۹۶) همسو است. در کنار آن، ویژگی سرگرمی‌محوری نیز فعالیت جوانان را در شبکه‌ها تشدید می‌کند؛ چرا که جوانان وقتی وارد دنیای اینترنت و فضای مجازی اجتماعی می‌شوند، جدا از هر کاری که به نیت آن وارد دنیای مجازی شده‌اند، با نوعی ویژگی گشت‌وگذار نیز روبه‌رو هستند (افشانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۱۷).

هم‌زمان با شکل‌گیری روابط مجازی، انسداد روابط مجازی به صورت اختیاری نیز جزئی از فرایندی است که برای مطلوب نگه‌داشتن شبکه روابط اجتماعی در فضای مجازی به وسیله جوانان (اغلب در دختران) صورت می‌گیرد. فعالیت‌ها گاهی صورتی چشم‌وهم‌چشمانه به خود می‌گیرد. این فعالیت که نه فقط جهان کالا، بلکه عواطف و احساسات را نیز درگیر فرایندهای چشم‌وهم‌چشمی می‌کند. همان‌گونه که قبلاً بیان شد، نمایش عواطف و احساسات وجه غالب افرادی است که قدرت نمایش و تجمل‌گرایی را به شیوه سیستماتیک طبقه متوسط نوظهور از دست داده‌اند. هرچند می‌تواند فراگیرتر از نمایش‌های چشم‌وهم‌چشمانه نیز باشد. این یافته با نتایج پژوهش مهدی‌زاده و اتابک (۱۳۹۵) مبنی بر شکل‌گیری نوع جدیدی از هویت فرهنگی برای جوانان که یکی از نمادهای آن مصرف‌گرایی و تجمل‌گرایی است، همسو است؛ با این تفاوت که نمایش احساسات و عواطف در فضای شبکه‌های مجازی نتیجه خاص پژوهش حاضر محسوب می‌شود.

به‌طور کلی همه عواملی که به فعالیت‌های شبکه‌ای جوانان منجر می‌شوند، خود نیز در قلب فرایندی جا دارند که در مجموع سبب تولید محتواهای (عکس، متن، فیلم و...) گوناگون در شبکه‌های مجازی می‌شود. تولید محتوا در این شبکه‌ها را کاربرانی انجام می‌دهند که بنا بر نتایج تحقیق پل‌های حقیقت و مجاز خوانده می‌شوند؛ گروهی که حتی زندگی شبکه‌ای دیگر کاربران را در دست دارند و آن را هدایت می‌کنند. باین حال هرکدام از جوانان بنا بر تحصیلات و طبقه خاص خود می‌توانند این نقش را ایفا کنند. عموماً پل‌های حقیقت و مجاز، نقش واسطه واقعیت اجتماعی و دنیای مجازی را برای افراد دارند. این گروه علاوه بر تحریف و تثبیت واقعیت‌های اجتماعی موجود، امکان شکل‌دهی به کنش‌های اجتماعی را فراهم می‌کنند. به عبارت دیگر، یک پیوند دورانی بین جامعه و فضای مجازی وجود دارد که از سطح جامعه به فضای مجازی کشیده می‌شود و دوباره از فضای مجازی به وسیله پل‌های حقیقت و مجاز برای تولد یک فضای اجتماعی دوم (جدیدتر) به کاربرده خواهد شد؛ بنابراین همان‌طور که مانوئل کاستلز اشاره می‌کند، شبکه‌های اجتماعی مجازی همچنین دارای توانایی شکل‌دهی به فضای اجتماعی جدید (کنش‌های جدید) هستند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد این فضاها را جدید، با کمک پل‌های حقیقت و مجاز و تولید محتوای درون‌شبکه‌ای ساخته می‌شود.

شکل ۲. طرح‌واره نظری پژوهش

یکی از مسائل اساسی در برساخت زندگی شبکه‌ای، هویت و جنسیت است. هرکدام از کاربران جوان فضای مجازی هویت مستقل خود را دارند و با آن زندگی می‌کنند، اما باین‌حال براساس نتایج، هم‌زمان با گسترده‌ی زندگی و فعالیت شبکه‌ای، امکان شکل‌گیری هویت‌های کاذب در فضای مجازی نیز وجود دارد. موضوعی که هویت را به یک مسئله اساسی برای فعالان مجازی تبدیل می‌کند. این نتیجه با یافته پژوهش محمدی و همکاران (۱۳۹۵) مبنی بر نمایش هویت ساختگی به‌عنوان یکی از خصلت‌های ارتباطات جدید مجازی همسو است. این موضوع بیش از هر عامل دیگری مبنایی برای زوال اعتماد بین‌شخصی به‌عنوان یکی از اجزای سرمایه اجتماعی آنلاین کاربران محسوب می‌شود. با وجود این، در کنار هویت‌های کاذب، هویت‌های اصیل یا واقعی نیز در فضای مجازی فعالیت دارند که مبنای اساسی در بازیابی اعتماد

بین شخصی در فضای مجازی محسوب می‌شوند. به نظر می‌رسد شکل‌گیری هویت‌های شبکه‌ای، جزئی از فرایندهایی است که زندگی شبکه‌ای را می‌سازد.

در دیدگاه شبکه، سرمایه اجتماعی متشکل از روابط و پیوندها است (توسلی و امانی کلاریجانی، ۱۳۹۱: ۹۱)، اما بنا بر نتایج تحقیق حاضر، سرمایه اجتماعی موجود در شبکه‌های اجتماعی علاوه بر روابط و پیوندها، مبتنی بر اعتماد و مشارکت نیز هست. اعتماد موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی نه فقط به اعتماد بین شخصی محدود نیست، بلکه علاوه بر آن‌ها به خود شبکه‌های اجتماعی، ساختارهای هدایت‌کننده شبکه‌ها، مدیران شبکه و مطالب نیز مربوط است. این امر موجب می‌شود اعتماد به یک مسئله اساسی در فرایندهای گوناگون زندگی شبکه‌ای مبدل شود. علاوه بر پیوندها و اعتماد، فضای مجازی مشارکت‌محور نیز وجهه‌های گوناگون سرمایه اجتماعی آنلاین در فضای مجازی را آشکار می‌کند؛ چرا که شبکه‌های اجتماعی، امروزه جهت‌های متفاوتی به مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی می‌دهند. این مشارکت‌ها خود بخش عمده‌ای از زندگی شبکه‌ای هستند. این نتیجه با یافته‌های پژوهش مرتضوی اسکویی و همکاران (۱۳۹۳) و اخوان ملایری و همکاران (۱۳۹۳) مبنی بر تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و همچنین افزایش سرمایه اجتماعی همسو است.

با افزایش فعالیت‌های جوانان در شبکه‌های اجتماعی، مجموعه‌ای از عوامل به صورت کنترل و نظارت‌های رسمی و غیررسمی به منظور ایجاد محدودیت بر این فعالیت‌ها خود را نشان می‌دهند. براساس نتایج، سازوکارهای کنترل و نظارتی که به وسیله فیلترینگ و کنترل رسمی/غیررسمی انجام می‌شود را می‌توان بنا بر نظر میشل فوکو فرایندی دانست که براساس آن برساخت یک جامعه مجازی منظم به دنبال کنترل و نظارت مداوم کاربران در زیر سایه سازوکارهای سراسریبانه امکان‌پذیر می‌شود. اگرچه این عوامل به منظور اعمال محدودیت یا جهت‌دهی به فعالیت‌های کاربران اجرا می‌شوند، باین حال خود بخشی از زندگی شبکه‌ای هستند که کاربران جوان آن را برساخت می‌دهند؛ چرا که این افراد همواره درصددند از این نظارت و کنترل بکاهند یا از آن فرار کنند.

بعد از برساخت زندگی شبکه‌ای می‌توان به‌طور کلی پیامدهایی برای آن در نظر گرفت. پیامدهایی که با عنوان جریان‌های بازاندیشانه در طرح نظری مشخص شده‌اند. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که این جریان‌ها، بازاندیشی^۱ در زندگی واقعی را در سه حوزه کلی به نمایش

می‌گذارند. حوزه اول بازاندیشی درون خانواده را نشان می‌دهد که شامل بازاندیشی در ساختار قدرت خانواده است. این بازاندیشی را جوانانی انجام می‌دهند که به‌طور گسترده زندگی شبکه‌ای را تجربه می‌کنند و به‌دنبال استقلال از ساختارهای سنتی خانواده و ابراز وجود جداگانه هستند. این عامل سبب تغییر در ارزش‌های مختلف نهاد خانواده می‌شود. این یافته با نتیجه پژوهش حسین‌پور و عرب‌مومنی (۱۳۹۶) مبنی بر تأثیر اجتماعات مجازی، محتواها و تولیدات شبکه‌ای بر هویت و ارزش‌های نهاد خانواده همسو است. حوزه دوم بازاندیشی مربوط به روابط و تعلقات خانوادگی کسانی است که زندگی شبکه‌ای را زیست می‌کنند؛ بنابراین همان‌گونه که گیدنز یادآور می‌شود، ضرباهنگ لگام‌گسیخته رشد و گسترش اینترنت (شبکه‌های مجازی) نشان‌گر تهدیدها و چالش‌هایی برای شکل‌های سنتی تعامل انسانی است؛ چرا که در حال تصرف زندگی خانگی است (گیدنز، ۱۳۹۰: ۶۸۴). از این‌رو زندگی شبکه‌ای در دنیای مجازی را می‌توان تهدیدی برای ویرانی روابط و تعاملات خانوادگی در دنیای واقعی دانست. این نتیجه با نتایج پژوهش‌های اونال (۲۰۱۸) سلطانا و همکاران (۲۰۱۷) در رابطه با گسست روابط جوانان و خانواده آن‌ها همسو است. حوزه بازاندیشانه سوم بعد از برساخت زندگی شبکه‌ای، مجموعه ارزش‌ها، رفتارها و نگرش‌ها را دربرمی‌گیرد. این امر موجب می‌شود کاربران شبکه‌های مجازی دنیای سیال جدیدی را تجربه کنند که خصلت اساسی آن بازاندیشی مداوم است؛ بنابراین همان‌گونه که گیدنز بیان می‌کند، توانایی بازاندیشی یکی از ویژگی‌های پویای نوگرایی است (ریتزر، ۱۳۹۴: ۷۲۶) این نوگرایی همواره موجب گسترش روزافزون شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد تغییرات اساسی در نگرش و ارزش‌های کنشگران می‌شود. این یافته با نتیجه پژوهش اکرم و همکاران (۲۰۱۵) و فرقی و مهاجری (۱۳۹۷) همسو است. به‌طور کلی قسمت سمت چپ مدل با قسمت میانی مدل و عوامل برساخت‌دهنده آن با یک پیکان دوطرفه مشخص شده‌اند. این به بدان معنا است که جریان‌های بازاندیشانه به‌طور رفت‌وبرگشتی با برساخت زندگی شبکه خانوادگی جوانان در ارتباط است و تأثیر هم‌افزایانه و متقابلی بر یکدیگر دارند.

منابع

- اخوان ملایری، فائزه، نوغانی، محسن و مظلوم‌خراسانی، محمد (۱۳۹۳)، «شبکه‌های اجتماعی مجازی و شادکامی»، **رسانه و فرهنگ**، شماره ۲: ۱-۲۴.
- اطهری، اسدالله و یغموری، مریم (۱۳۹۵)، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر تعاملات اجتماعی نوجوانان دختر مدارس غیرانتفاعی آموزش و پرورش منطقه یک تهران»، **اسلام و علوم اجتماعی**، شماره ۱۵: ۱۶۹-۱۸۹.
- افشانی، سیدعلیرضا، پارسامهر، مهربان و کریمیان، کبری (۱۳۹۶) «عوامل مؤثر بر گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی، مورد مطالعه: دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهرکرد»، **فصلنامه علوم اجتماعی**، شماره ۸: ۲۱۰-۲۲۷.
- اکبری‌تبار، علی‌اکبر و هزارجریبی، جعفر (۱۳۹۲)، «مطالعه‌ای در باب تأثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سبک زندگی و اوقات فراغت جوانان»، **مجموعه مقالات کنگره ملی اوقات فراغت و سبک زندگی جوانان**، شیراز: ۲۴۰-۲۶۶.
- باستانی، سوسن و صالحی‌هیگویی، مریم (۱۳۸۶)، «سرمایه اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگی‌های ساختی، تعاملی کارکردی شبکه اجتماعی زنان و مردان در تهران»، **نامه علوم اجتماعی**، شماره ۳۰: ۶۳-۹۵.
- توسلی، غلامعباس و امانی کلاریجانی، ام‌الله (۱۳۹۱)، «تحلیل و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی با تأکید بر تئوری شبکه»، **مطالعات رسانه‌ای**، شماره ۱۸: ۹۰-۹۹.
- داودی، رضا، سلطانی‌فر، محمد و فرهنگی، علی‌اکبر (۱۳۹۶). «طراحی الگوی نقش شبکه‌های اجتماعی در ایجاد تحول اجتماعی جوانان»، **فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی**، شماره ۴: ۸۱-۱۱۰.
- ریتزر، جورج (۱۳۹۴). **نظریه‌های اجتماعی در دوران معاصر**، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- رضوی دینانی، ابتسام و آذری، طاهره (۱۳۹۱)، «نظریه شبکه و کاربرد آن در خانواده»، **مطالعات رسانه‌ای**، شماره ۱۶: ۱۴۹-۱۶۱.
- عطایی، پری (۱۳۹۴)، «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر فضای مجازی بر ارتباطات افراد در خانواده‌ها (مقایسه مناطق شهری و روستایی اصفهان)»، **دومین کنفرانس بین‌المللی علوم رفتاری و مطالعات اجتماعی**، ۱-۱۹.

- فرقانی، محمدمهدی و مهاجری، ربابه (۱۳۹۷)، «رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و تغییر در سبک زندگی جوانان»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، شماره ۱۳: ۲۵۹-۲۹۲.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰)، عصر ارتباطات، قدرت هویت، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: طرح نو.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۰)، پیامدهای مدرنیت، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: مرکز.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۹۰)، جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: انتشارات نی.
- محمدی، جمال، خالوقینا، کمال و غلامی، الهه (۱۳۹۵)، «تجربه مصرف شبکه‌های اجتماعی (مورد مطالعه: شبکه اجتماعی بی‌تاک)»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، شماره ۴: ۵۹-۸۸.
- مرتضوی اسکویی، سیدبهرام، اکبری، مرضیه‌سادات و بورقانی‌فراهانی، سهیلا (۱۳۹۳)، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی دانشجویان مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه علوم و تحقیقات»، مجله مدیریت فرهنگی، شماره ۲۵: ۸۰-۹۲.
- مهدی‌زاده، سید محمد و اتابک، محمد (۱۳۹۵)، «استفاده از شبکه‌های اجتماعی و شکل‌گیری فرهنگ جوانی در جوانان تهرانی کاربر فیس‌بوک»، مطالعات فرهنگ-ارتباطات، شماره ۳۴: ۱۰۳-۱۳۸.
- نیومن، ویلیام لاورنس (۱۳۹۰)، روش‌های پژوهش اجتماعی، ترجمه ابوالحسن فقیهی و عسل آغاز، تهران: انتشارات ترمه.

- Abbas, J., Aman, J., Nurunnabi, M., & Bano, S. (2019), The Impact of Social Media on Learning Behavior for Sustainable Education: Evidence of Students from Selected Universities in Pakistan. *Sustainability*, No. 6: 1683.
- Akram, W., & Kumar, R. (2017), A Study on Positive and Negative Effects of Social Media on Society. *International Journal of Computer Sciences and Engineering*, No. 1: 351-354.
- Akram, Z., Mahmud, M., & Mahmood, A. (2015), Impact of Social Networking Sites (SNSs) on Youth. *Applied Science Reports*, No. 1: 6-10.
- Ali, A., Iqbal, A., & Iqbal, K. (2016), Effects of Social Media on Youth: A Case Study in University of Sargodha. *International Journal of Advanced Research*, No. 1: 369-372.
- Chukwuere, J., Chukwuere, P. (2017), The Impact of Social Media on Social Lifestyle: A Case Study of University Female Students. *Gender and Behaviour*, No. 4: 9966-9981.
- Dehghani, F., & Zareei Mahmoodabadi, H. (2018), The Effect of Using Virtual Social Networks on Depression, Anxiety, and Stress among Young Adults. *Social Behavior Research & Health*, No. 1: 174-180.
- Gündüz, U. (2017), The Effect of Social Media on Identity Construction. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, No. 8.5: 85-92.
- Kumari, A., & Verma, J. (2015), Impact of Social Networking Sites on Social Interaction- A Study of College Students. *Journal of Humanities and Social Sciences*, No. 2: 55-62.

- Siddiqui, S., & Singh, T. (2016), Social Media Its Impact with Positive and Negative Aspects. **International Journal of Computer Applications Technology and Research**, No. 5.2: 71-75.
- Sultana, S. (2017), Social Networking Sites (SNS) and Family Relationship: A Study on Youths of Dhaka City. **IOSR Journal of Humanities and Social Science**, No. 4: 46-52.
- ÜNAL, S. (2018), The Effect of Social Media Use to the Time Spent with Family Members. **International Journal of Eurasia Social Sciences**, No. 9: 550-578.